

Stanisław Staszic (1755-1826) – przewodnik merytoryczny

Portret człowieka-instytucji polskiego Oświecenia

Spis treści:

WPROWADZENIE	3
WCZESNE LATA: MIESZCZAŃSKI SYN Z PIŁY (1755-1778)	3
FORMACJA INTELEKTUALNA I DROGA DO STANU DUCHOWNEGO (1770-1782)	5
W SŁUŻBIE REFORMY: PUBLICYSTA I IDEOLOG (1782-1797)	7
POD ZABORAMI – NOWA DROGA (1795-1815).....	13
KRÓLESTWO POLSKIE – BUDOWNICZY PRZEMYSŁU I SPOŁECZEŃSTWA (1815-1826)	15
OSTATNIE LATA I ŚMIERĆ (1826)	21
SPUŚCIZNA I PAMIĘĆ.....	22
CIEKAWOSTKI I ANEGDOTY	25
PODSUMOWANIE.....	27

Niniejsze opracowanie powstało w ramach realizacji projektu „**Staszic 2.0 – Przedsiębiorczość, odpowiedzialność społeczna i innowacje w edukacji wielkopolskiej młodzieży: multimedialny program edukacyjny inspirowany dziedzictwem Stanisława Staszica**”.

Materiały te stanowią syntezę wiedzy z kluczowych, publicznie dostępnych źródeł internetowych instytucji takich jak Państwowy Instytut Geologiczny – PIB, Polska Akademia Nauk (PAN), Akademia Górniczo-Hutnicza, Muzeum Stanisława Staszica w Pile, Muzeum Historii Kielc, uczelnie wyższe i szkoły noszące im. Stanisława Staszica, strony właściwych ministerstw oraz innych źródeł edukacyjnych.

Ze względu na interdyscyplinarny i przekrojowy charakter postaci Stanisława Staszica, a także naturalne różnice interpretacyjne i faktograficzne występujące w literaturze źródłowej z epoki (np. daty, szczegóły geograficzne, oceny ekonomiczne), na poziomie szczegółów mogą sporadycznie występować nieznaczne rozbieżności między dostępnymi źródłami.

Naszym celem było ukazanie postaci Stanisława Staszica w sposób **możliwie najpełniejszy, interdyscyplinarny i wierny**, koncentrując się na **metodologii myślenia systemowego** oraz **postawach reformatorskich i przedsiębiorczych**.

W celu ostatecznego i dogłębnego zweryfikowania faktów historycznych, szczególnie zachęcamy do korzystania z pierwotnych materiałów źródłowych i zasobów instytucjonalnych, w tym z bogatych zbiorów **Muzeum Stanisława Staszica w Pile**.

Finansowanie i odpowiedzialność:

Projekt „Staszic 2.0” **współfinansowany jest ze środków Samorządu Województwa Wielkopolskiego**.

Niniejsze materiały stanowią **opracowanie realizatora projektu (Fundacji Gospodarczej Północnej Wielkopolski)** i nie uwzględniają oficjalnego stanowiska Samorządu Województwa Wielkopolskiego ani instytucji z nim związanych.

Wprowadzenie

Stanisław Wawrzyniec Staszic to jedna z najbardziej wpływowych i wielowymiarowych postaci polskiego Oświecenia. Jego biografia odzwierciedla burzliwą ewolucję epoki: od teoretycznych debat nad reformą upadającej Rzeczypospolitej, przez doświadczenie rozbiorów, aż po pragmatyczną pracę nad budową fundamentów nowoczesnego narodu w ramach bytów państwowych narzuconych z zewnątrz.

Dewizą życia Staszica było hasło "**być narodowi użytecznym**". O ile w pierwszym etapie życia użyteczność ta polegała na działalności publicystycznej i politycznej, mającej na celu ratowanie struktur państwa, o tyle po jego upadku Staszic dokonał fundamentalnej redefinicji swoich metod. Nie porzucając ideałów, zaadaptował je do nowej rzeczywistości, koncentrując się na wzmacnianiu fundamentów biologicznych, intelektualnych i gospodarczych narodu. Zamiast skupiać się wyłącznie na utraconej suwerenności politycznej, podjął się roli architekta polskiej nauki, przemysłu i oświaty w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim.

Wczesne lata: Mieszczkański syn z Piły (1755-1778)

Pochodzenie i rodzina

Stanisław Wawrzyniec Staszic urodził się w pierwszych dniach **listopada 1755 roku** w Pile (ochrzczony 6 listopada 1755) jako syn Wawrzyńca Staszica i Katarzyny z Mędlickich. Rodzina Stasziców należała do znaczniejszych pilskich rodzin – od kilku pokoleń jej członkowie piastowali najwyższe urzędy w Pile. Zarówno ojciec, jak i dziad Andrzej byli **burmistrzami tego miasta**. Matka, Katarzyna, była osobą głęboko religijną, a w domu panowała atmosfera religijna, patriotyczna i obywatelska.

Rodzina Stasziców posiadała **folwark w pilskiej dzielnicy Zamoście**. Jediną zachowaną do dziś częścią tej posiadłości jest dom mieszkalny, wzniesiony

prawdopodobnie w połowie XVIII wieku przez burmistrza Wawrzyńca Staszica. Posiadłość pozostawała własnością rodziny do 1794 roku, kiedy Wawrzyniec sprzedał ją dotychczasowemu dzierżawcy.

Znaczenie mieszczańskiego pochodzenia

Mieszczańskie pochodzenie Staszica jest fundamentalnym kluczem do zrozumienia jego późniejszej ideologii politycznej. Jako syn burmistrza należał do elity miejskiej, lecz w świetle prawa Rzeczypospolitej szlacheckiej znajdował się poza stanem uprzywilejowanym politycznie. Ten status "outsidera" pozwolił mu na sformułowanie jednej z najostrzejszych krytyk systemu stanowego.

Jego późniejsze pisma domagające się wzmocnienia miast i przyznania praw mieszczaństwu, a także ostra krytyka magnaterii (wyrażona m.in. w cytacie "**Z samych panów zguba Polaków**"), wynikają bezpośrednio z jego tożsamości społecznej i głębokiego przekonania o konieczności przewartościowania roli stanów w państwie.

Piła w okresie I Rozbioru – bolesne, osobiste

doświadczenie

Piła, rodzinne miasto Staszica, była w jego młodości częścią Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Sytuacja ta uległa gwałtownej zmianie w **1772 roku**, gdy w ramach I Rozbioru Polski miasto zostało anektowane przez Królestwo Prus. Staszic miał wówczas **17 lat** i kończył edukację w Poznaniu.

I Rozbiór nie był dla niego jedynie abstrakcyjnym wydarzeniem politycznym, lecz osobistym, bolesnym doświadczeniem. Był naocznym świadkiem i bezpośrednią ofiarą procesu, który objął jego "małą ojczyznę". Tragiczny rozbiór Rzeczypospolitej oraz dostrzegane już w młodości nierówności społeczne w dawnej Polsce odcisnęły silne piętno na jego poglądach – stały się później głównymi motywami jego pism politycznych i filozoficzno-historycznych.

To wczesne doświadczenie rozpadu struktur państwowych musiało wyrzeć na nim niezatarty ślad, nadając jego późniejszej publicystyce, zwłaszcza "Przestrogom dla Polski", charakter nie tylko intelektualnej przestrogi, ale

również osobistego, żarliwego apelu o ratunek przed procesem, którego początek sam przeżył.

Dom rodzinny – współczesne Muzeum Staszica

Rodzinny dom Stasziców przetrwał do naszych czasów. W latach 20. XX wieku Konsulat RP oraz działacze Związku Polaków w Niemczech podejmowali bezskuteczne próby wykupienia go z przeznaczeniem na ośrodek polskiego życia narodowego. Dom został częściowo zniszczony podczas walk o Piłę w lutym 1945 roku.

Jednak już w 1947 roku zawiązał się Społeczny Komitet Odbudowy Domu Staszica, co świadczy o sile lokalnej pamięci o nim. Budynek odbudowano w latach 1947-1948, a w **1951 roku** stał się on siedzibą biograficznego **Muzeum Stanisława Staszica**. Obecnie Muzeum prezentuje wystawy stałe poświęcone życiu i działalności patrona oraz organizuje wystawy czasowe i konferencje naukowe.

Formacja intelektualna i droga do stanu duchownego (1770-1782)

Stanisław Staszic, mimo mieszczańskiego pochodzenia, otrzymał staranne wykształcenie, które otworzyło mu drogę do kariery. Drogę tę umożliwił mu stan duchowny, który w ówczesnej Rzeczypospolitej był często jedyną ścieżką awansu społecznego i intelektualnego dla zdolnych, lecz niezamożnych osób.

Edukacja krajowa i nauki przyrodnicze

Staszic rozpoczął edukację w szkołach parafialnych, by następnie kształcić się w placówkach o wysokim poziomie. Uczęszczał do słynnych waleckich „Aten” (dawnego Kolegium Jezuickiego), którą ukończył około 1774 roku. Następnie kontynuował naukę w Szkole Wojewódzkiej w Poznaniu, także ulokowanej w dawnym Kolegium Jezuickim. To w tym okresie wykazał się wyjątkowymi zdolnościami, zyskując opinię zdolnego i pilnego ucznia. Jego

ambicje intelektualne zaczęły się kierować ku naukom przyrodniczym i filozofii.

Święcenia kapłańskie a funkcja beneficjna

W tym czasie Staszic wstąpił do seminarium duchownego. Niewiele wiadomo o dokładnych datach i zakresie przyjętych przez niego święceń – nie jest pewne, kiedy i czy przyjął wyższe święcenia kapłańskie (prezbiterat). Pewne jest natomiast, że stan duchowny umożliwił mu zdobycie niezbędnych funduszy na dalszą edukację.

Kluczowym elementem jego drogi była nominacja na kanclerza kolegiaty szamotulskiej, którą otrzymał najpewniej dzięki protekcji rektora Józefa Rogalińskiego, doceniającego jego wyniki w nauce. Status ten był dla Staszica przede wszystkim beneficjum (czyli stałym dochodem) – zapewniał mu on stabilność finansową bez konieczności pełnienia bieżących, duszpasterskich obowiązków kościelnych.

Peregrynacje zagraniczne – u źródeł Oświecenia

Dzięki zgromadzonym środkom oraz dzięki mecenatowi Staszic mógł wyruszyć na zagraniczne studia. W latach 1779–1781 udał się na studia do Paryża, gdzie w słynnym Collège de France pogłębiał wiedzę, zwłaszcza z zakresu fizyki i nauk przyrodniczych. Wchłaniał idee francuskiego Oświecenia i poznawał najnowsze trendy w geologii i historii naturalnej.

Intensywny okres studiów w Europie Zachodniej, połączony z podróżami po Niemczech i Włoszech, zakończył się, gdy Staszic powrócił do kraju w 1782 roku. Był wówczas człowiekiem gruntownie wykształconym, o ukształtowanych poglądach, gotowym do aktywnej służby publicznej w nadwątłonej Rzeczypospolitej.

Spotkanie z Buffonem i narodziny geologa

W Paryżu Staszic poznał osobiście **Georges'a Buffona** – słynnego autora *Les époques de la nature*. Zafascynowany jego pracami, postanowił przełożyć je na język polski. W **1786 roku** wydał drukiem w Warszawie tłumaczenie dzieła Buffona pt. "**Epoki natury**" – był to pierwszy owoc jego zainteresowań naukami

przyrodniczymi. Druga, uzupełniona edycja ukazała się w Krakowie w 1803 roku.

Podziw dla Buffona był głęboki. Postacią centralną dla kształtowania się światopoglądu Staszica był właśnie ten francuski przyrodnik, którego dzieła dogłębnie studiował. Pobyt za granicą ostatecznie ukształtował Staszica jako myśliciela Oświecenia. Zafascynował go empiryzm **Johna Locke'a** oraz "nowa wizja świata" głoszona przez ówczesnych przyrodników, ujmująca życie człowieka i przyrody jako jednolitą całość, podlegającą prawom rozumu i nauki.

Metodologia naukowa w służbie polityki

Zainteresowanie Staszica naukami przyrodniczymi, zwłaszcza geologią, nie było jedynie hobbyistyczne. Stanowiło ono **metodologiczną podstawę jego filozofii politycznej i społecznej**. Staszic próbował zastosować metodologię nauk przyrodniczych – opartą na obserwacji i poszukiwaniu uniwersalnych praw – do analizy społeczeństwa.

Tak jak badał geologię Karpat, by zrozumieć prawa rządzące Ziemią, tak analizował historię i społeczeństwo (np. w dziele "Ród Ludzki"), by odkryć prawa rządzące narodami. Podróż powrotna do Polski również miała wymiar naukowy: przemierzając Alpy i Apeniny, Staszic prowadził obserwacje geologiczne, pogłębiając swą wiedzę o budowie Ziemi.

W służbie reformy: Publicysta i ideolog (1782-1797)

Po powrocie z zagranicznych studiów w 1782 roku, Stanisław Staszic natychmiast zaangażował się w życie intelektualne Rzeczypospolitej, przyjmując posadę guwernera w domu kanclerza wielkiego koronnego Andrzeja Zamoyskiego.

Na dworze Andrzeja Zamoyskiego

Służba u Andrzeja Zamoyskiego, z którym łączyły go oświeceniowe i reformatorskie poglądy, była kluczowym etapem w karierze Staszica. Początkowo pełnił funkcję nauczyciela jego synów, z czasem zyskując pozycję zaufanego doradcy i sekretarza. To właśnie na dworze Zamoyskiego Staszic zyskał stabilizację i stworzył warunki do rozpoczęcia intensywnej pracy publicystycznej. To stanowisko, które było formalnie guwernerem, faktycznie dało mu dostęp do najwyższych kręgów politycznych i intelektualnych, jednocześnie nie wciągając go bezpośrednio w machinę duszpasterską (co umożliwiało kontynuowanie kariery duchownej jako **beneficjum**).

Staszic pozostał w służbie u Zamoyskich przez piętnaście lat – **do 1797 roku**, co miało wpływ na jego przemyślenia dotyczące gospodarki i rolnictwa, prowadząc go do późniejszej idei **Hrubieszowskiego Towarzystwa Rolniczego**.

"Laboratorium" polityczne

Dwór Zamoyskiego, autora postępowego (choć ostatecznie odrzuconego przez Sejm) Kodeksu Praw, był dla Staszica swoistym "laboratorium" politycznym. Nie był on tam jedynie nauczycielem języków, lecz znalazł się w samym centrum życia jednego z najważniejszych ośrodków myśli reformatorskiej w Polsce.

W atmosferze dworu Zamoyskich, skupiającego wielu wybitnych reformatorów, mógł on rozwinąć swoje wszechstronne zainteresowania: od ekonomii i polityki po nauki przyrodnicze. To tam uzyskał bezpośredni wgląd w mechanizmy władzy i mentalność oświeconej magnaterii.

"Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego" (1787)

Geneza i recepcja dzieła

Pierwsza wielka praca Staszica, "**Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego**", była bezpośrednim produktem środowiska dworu Zamoyskich – strategicznym apelem do elity reformatorskiej.

„Uwagi” powstały z inspiracji A. Zamoyskiego, który skłonił Staszica, aby przedstawił na piśmie wady ustrojowe kraju i zaapelował do szlachty o podjęcie dzieła reform ustroju państwa.

Dzieło zostało wydane **anonimowo w 1787 roku** w warszawskiej drukarni Michała Grölla.

Mimo pozorów historycznej rozprawy o XVI-wiecznym mężu stanu, książka ta zawierała śmiałą diagnozę współczesnej Polski i program naprawy państwa. **"Uwagi..." zdobyły ogromną popularność** – na rynku warszawskim rozeszły się błyskawicznie.

Wincenty Gurski, ówczesny sekretarz Departamentu Skarbowego, donosił w liście z marca 1787, że "Uwagi..." są „książką tak ciekawą, tak nagle wykupioną, a zatem do nabycia tak trudną, że... nie przyszło [mi] kupić". Francuski dyplomata Bonneau raportował z Warszawy, iż rozprawa Staszica jest „bardzo dobrze napisana i bardzo poczytna” oraz bez pardonu przedstawia wady ustroju Rzeczypospolitej.

Główne tezy i postulaty reformatorskie

Dzieło nie było biografią, lecz **traktatem politycznym**. Staszic wykorzystał postać XVI-wiecznego męża stanu jako pretekst do przeprowadzenia wnikliwej analizy współczesnego stanu Rzeczypospolitej i sformułowania programu reform.

Główna teza opierała się na oświeceniowej idei, że społeczeństwo jest **"jedną moralną istotnością"**, w której "prawdziwe i własne dobro każdego nie różni się od dobra towarzystwa całego". Staszic radykalnie krytykował współczesną mu moralność szlachecką jako "czczą i nieskuteczną", ponieważ nie tłumaczyła ona tych fundamentalnych związków i pozwalała na przedkładanie interesu prywatnego nad publiczny.

Konkretne postulaty zawarte w "Uwagach...":

- Koncepcja **narodu jako wspólnoty wszystkich stanów** (włączenie mieszczan i chłopów do życia publicznego)
- **Zniesienie poddaństwa chłopów**
- **Likwidacja liberum veto**
- **Zniesienie wolnej elekcji** i wprowadzenie dziedziczności tronu
- Wprowadzenie **powszechnego opodatkowania szlachty** celem utrzymania stałej armii około 100-tysięcznej
- **Wzmocnienie miast** i przyznanie praw mieszczaństwu

Idee te – prekursorskie i rewolucyjne jak na czasy stanisławowskie – były inspirowane m.in. myślą **Jean-Jacques'a Rousseau**, choć Staszic doszedł do nich również własną analizą upadku kraju. Adresatem ostrych słów krytyki w "Uwagach..." autor uczynił bezpośrednio stan szlachecki, piętnując jego przywary i zacofanie polityczne.

Strategia perswazji elit

"Uwagi" były skierowane przede wszystkim do opinii publicznej, aby przekonać ją do konieczności reformy ustroju Rzeczypospolitej oraz **oświeconej magnaterii i szlachty reformatorskiej**, grupy, którą Staszic uważał za realną siłę napędową reform. Był przekonany, że oświecenie elit jest warunkiem koniecznym transformacji ustrojowej.

Tożsamość autora pozostawała oficjalnie nieujawniona, jednak Staszic nie ukrywał swego autorstwa w kręgach towarzyskich – dlatego jego pisma szybko zostały w tych kręgach zaakceptowane jako głos nieoficjalnego, ale wiarygodnego myśliciela. Był to świadomy zabieg: jako **mieszczanin, pozbawiony praw politycznych**, Staszic działał wyłącznie siłą argumentacji i słowa pisanego.

Sejm Wielki i "Przestrogi dla Polski" (1788-1792)

Ideolog obozu reform

W przededniu i w trakcie obrad **Sejmu Czteroletniego (1788–1792)** Stanisław Staszic stał się jednym z głównych ideologów obozu reform. Choć jako mieszczanin nie miał praw politycznych, działał poprzez słowo pisane i kontakty towarzyskie.

Uczestniczył w życiu intelektualnym Warszawy: brał udział w dyskusjach w salonach reformatorów i w klubach politycznych, publikował kolejne odezwy i artykuły (często anonimowo lub pod pseudonimami) popierające projekt Konstytucji 3 Maja.

"Przestrogi dla Polski" (1790)

W **1790 roku** opublikował anonimowo kolejne głośne dzieło – **"Przestrogi dla Polski"**. Był to pamflet polityczny, będący komentarzem do toczących się obrad sejmowych. Staszic ganił w nim opieszałość reform i ostrzegął, że jeśli szlachta nie wykorzysta ostatniej szansy, państwo nie uniknie zagłady.

Prowokacyjnie pytał: **"Czyliż nie ma dla reszty Polski ratunku?"**, apelując o radykalne posunięcia naprawcze. "Przestrogi..." cieszyły się szerokim oddźwiękiem; dość wspomnieć, że **Tadeusz Kościuszko** uznał je za jedno z najważniejszych pism epoki, a król **Stanisław August** czytał je z uznaniem (choć anonimowość autora oficjalnie nie była przełamana).

Kontrowersyjna teza o silnej władzy

W "Przestrogach..." Staszic wyłożył swoją doktrynę ustrojową – widział ratunek dla Rzeczypospolitej w **silnym rządzie centralnym**. Pisał wręcz:

"Użyteczniejszą narodowi naszemu byłaby w tym razie absolutna monarchia, jak zła Rzeczpospolita. Bo pierwsza naród Polaków zachowa".

Innymi słowy, wolał **oświecony absolutyzm niż anarchię magnacko-szlachecką**. Ten kontrowersyjny pogląd był świadectwem realizmu politycznego Staszica – w obliczu anarchii oligarchów gotów był poprzeć nawet rządy silnej ręki, byle utrzymać ciągłość narodu.

Mimo radykalizmu tez, nie wzywał do rewolucji społecznej – jego program zakładał ewolucyjne reformy przeprowadzone przez oświeconą elitę. Był pragmatykiem, który zdawał sobie sprawę z ograniczeń wynikających z układu sił.

Wspieranie Konstytucji 3 Maja

W swoich pismach politycznych z lat 1787–1790 Staszic zarysował wizję gruntownej przebudowy ustroju. Jako jeden z pierwszych publicystów w Polsce otwarcie pisał o **narodzie w znaczeniu ogółu mieszkańców, nie tylko szlachty**. Z tych powodów Staszic jest uznawany – obok **Hugona Kołłątaja** – za czołowego ideologa polskiego Oświecenia i prekursora późniejszych reform społecznych w XIX wieku.

Uchwalenie **Konstytucji 3 Maja 1791 roku** było dla Staszica momentem triumfu – choć ustawa zasadnicza nie wdrażała wszystkich jego postulatów, stanowiła krok w dobrym kierunku. Szczególnie cieszył go fakt, że wprowadzono **ustawę o miastach**, dającą mieszczanom reprezentację sejmową.

Rozbiory i upadek Rzeczypospolitej (1792-1795)

Targowica i konfederacja

Niestety, reformy trwały zbyt krótko. Reakcja magnacko-szlachecka, wsparta przez Rosję, doprowadziła do **konfederacji targowickiej** w 1792 roku. Dla Staszica było to dramatyczne potwierdzenie jego najczarniejszych przewidywań: część magnaterii, dbając o własne przywileje, zdradziła naród i otworzyła drogę do kolejnego rozbioru Polski.

W 1793 roku nastąpił **drugi rozbiór Polski**, w którym Rosja i Prusy zabrały kolejne terytoria naszego kraju. Rzeczpospolita kurczyła się w zastraszającym tempie. Staszic przeżył to jako osobistą tragedię – państwo, którego ratowanie było jego misją, rozpadło się na jego oczach.

Powstanie Kościuszkowskie (1794)

W **1794 roku** wybuchło **powstanie pod wodzą Tadeusza Kościuszki**. Staszic, choć nie brał osobiście udziału w walkach zbrojnych (jako duchowny i człowiek już niemłody), **popierał insurekcję moralnie i finansowo wsparł insurekcję sumą 5.400zł**. Powstanie było desperacką próbą ratunku – i ostatnią szansą na odzyskanie niepodległości w XVIII wieku.

Klęska powstania i **III Rozbiór Polski w 1795 roku** zamknęły pewien rozdział w życiu Staszica. Rzeczpospolita znikła z mapy Europy. Dla człowieka, który poświęcił młodość na próby jej ratowania, był to poważny cios.

Pod zaborami – nowa droga (1795-1815)

Redefinicja misji

Po 1795 roku Staszic stanął przed fundamentalnym dylematem: jak być użytecznym narodowi, gdy nie ma już państwa? Wielu polityków i myślicieli popadło w rezygnację lub emigrację. Staszic wybrał **trzecią drogę – pracę organiczną**.

Jeśli nie można już walczyć o struktury państwowe, należy **wzmacniać fundamenty biologiczne, intelektualne i gospodarcze narodu**. Ten pragmatyzm nie był zdradą ideałów, lecz ich konsekwentną realizacją w nowych warunkach. Jak pisał później: **"Paść może i naród wielki, zniszczyć nie może – tylko nikczemny!"**

Jego ewolucja od radykalnego teoretyka do pragmatycznego administratora i industrializatora nie była wyrzeczeniem się ideałów, lecz ich najbardziej konsekwentną realizacją w warunkach braku niepodległego państwa.

Działalność naukowa i badania geologiczne

Towarzystwo Przyjaciół Nauk (1800)

W **1800 roku** Staszic był jednym z założycieli i najbardziej aktywnych członków **Towarzystwa Przyjaciół Nauk (TPN)** – pierwszej w Polsce nowożytnej instytucji naukowej o charakterze akademii. W **1808 roku** został jego **prezesem** i pełnił tę funkcję aż do śmierci w 1826 roku.

Pod jego przewodnictwem TPN stało się centrum polskiego życia naukowego. Organizowano regularne posiedzenia, na których członkowie prezentowali swoje badania, wydawano "Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk", gromadzono zbiory naukowe i bibliotekę.

Staszic nie był prezesem jedynie honorowym – osobiście wygłaszał liczne referaty i rozprawy naukowe. TPN pełniło też istotną rolę polityczną: było **ostoją polskości** i miejscem spotkań elit intelektualnych w czasach, gdy nie istniało niepodległe państwo polskie.

Ekspedycje geologiczne i "O ziemiordztwie Karpatów"

Staszic od 1797 r. poświęcił wiele czasu na **badania geologiczne**, zwłaszcza Karpat. Organizował liczne ekspedycje terenowe, zbierał próbki skał, sporządzał mapy geologiczne. Owocem tych badań było dzieło "**O ziemiordztwie Karpatów i innych gór i równin Polski**" (1815) – pierwsza naukowa monografia geologiczna Polski.

Praca ta, choć dziś częściowo zdezaktualizowana naukowo, była pionierskim osiągnięciem. Staszic wprowadził terminologię geologiczną w języku polskim, opisał strukturę Karpat, dokonał klasyfikacji skał. Co istotne, jego zainteresowania geologią nie były oderwane od praktyki – poszukiwał **złóż rud i węgla**, które mogłyby posłużyć do rozwoju przemysłu.

Pierwszy polski alpinista – zdobycie Krywania (1805)

W **1805 roku** Staszic, mając **50 lat**, zdobył szczyt **Krywania w Tatrach (2495 m n.p.m.)**. Był to wyjątkowy wyczyn jak na owe czasy, gdy mało kto zapuszczał się w wysokie góry dla nauki czy przygody.

Jego opis doznań na szczycie należy do najpiękniejszych wczesnych opisów tatrzańskiej przyrody:

"Wzrok olśnion, rozum osłupiony... pełno poruszeń, pełno czucia, ale żadnych wyobrażeń"

Pisał, stwierdzając, że natura przypomina w ten sposób o ograniczoności zmysłów człowieka. Niektórzy nazywają go żartobliwie "**pierwszym polskim romantykiem w Tatrach**", choć formalnie był oświeceniowcem – tak silny zachwyty górską przyrodą pojawił się bowiem w polskiej literaturze po raz pierwszy właśnie u niego.

Okres Księstwa Warszawskiego (1807-1813)

Rada Stanu i inicjatywy gospodarcze

Po utworzeniu przez Napoleona **Księstwa Warszawskiego** (1807) Staszic został powołany do **Rady Stanu**. Mimo zaawansowanego wieku (miał już ponad 50 lat) podjął się aktywnej pracy na rzecz odbudowy gospodarczej kraju.

Szczególnie interesowała go sprawa **chłopów** – uważał, że ich uwłaszczenie i edukacja są kluczowe dla modernizacji kraju. W Radzie Stanu forsował projekty reform społecznych, choć napotykał opór konserwatywnej części szlachty.

Górnictwo, przemysł i spółdzielczość

Staszic dostrzegał w rozwoju **górnictwa i hutnictwa** szansę na uniezależnienie ekonomiczne Polski. Jego wiedza geologiczna pozwalała mu wskazywać złoża surowców mineralnych. Aktywnie działał na rzecz rozwoju przemysłu wydobywczego, inicjując prace poszukiwawcze i doradzając przy zakładaniu nowych kopalń.

To właśnie w tym okresie zaczął krystalizować się jego **plan utworzenia Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego** – organizacji, która po latach stanie się największym przedsięwzięciem społecznym jego życia.

Królestwo Polskie – budowniczy przemysłu i społeczeństwa (1815-1826)

Dyrektor Wydziału Przemysłu Handlu i Kunsztów

Po upadku Napoleona i utworzeniu **Królestwa Polskiego** pod berłem cara Aleksandra I (1815) Staszic został mianowany na stanowisko **dyrektora Wydziału Przemysłu Handlu i Kunsztów**. Było to kluczowe stanowisko w administracji, dające mu realny wpływ na politykę gospodarczą państwa.

Wykorzystał tę pozycję do konsekwentnego rozwijania przemysłu, górnictwa i zaplecza edukacyjnego. Jego działania łączyły myślenie strategiczne (co budować i po co) z pragmatyką wdrożeniową (jak to zorganizować, sfinansować i obsadzić kompetencjami).

Szkoła Akademiczno-Górnicza

Staszic rozumiał, że rozwój przemysłu wymaga **wykształconych kadr**.

Był inicjatorem i organizatorem kilku ważnych szkół i instytucji oświatowych, głównie o profilu technicznym, rolniczym i specjalnym. Nie tylko je zakładał, ale też występował z projektami i wnioskami, na podstawie których powstawały nowe placówki, w tym słynna **Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach** (1816) – pierwsza wyższa uczelnia techniczna na ziemiach polskich.

Szkoła ta kształciła inżynierów górnictwa i hutnictwa według najnowocześniejszych ówczesnych programów. Jej absolwenci stawali się kadrą zarządzającą rozwijającego się przemysłu polskiego. Staszic osobiście nadzorował program nauczania i dobór wykładowców.

Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie (TRH) – projekt społeczno-gospodarczy Staszica

Koncepcja i powstanie

W **1812 roku** Staszic założył **Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie** (niektóre źródła datują powstanie TRH w 1816 r.) – organizację gospodarczą o charakterze spółdzielczym, która miała stać się wzorem nowoczesnego zarządzania gospodarką rolną i przemysłową.

Towarzystwo otrzymało w dzierżawę **dobra hrubieszowskie** (rozległe tereny w okolicach Hrubieszowa i Zamościa) oraz inne majątki. Idea była rewolucyjna: **chłopi pracujący w dobrach Towarzystwa nie byli poddanymi, lecz wolnymi gospodarzami**, utrzymującymi się ze wspólnych działań w ramach TRH.

Była to w praktyce **pierwsza próba zniesienia pańszczyzny w Królestwie Polskim**.

Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie powstało na terenie dóbr hrubieszowskich związanych z działalnością Staszica. W praktyce był to długofalowy projekt: jego przygotowania i porządkowanie spraw majątkowych oraz organizacyjnych rozciągały się w czasie, a ostateczny kształt rozwiązań (w tym zasad funkcjonowania) był dopracowywany przez kolejne lata.

TRH obejmowało miasteczko Hrubieszów oraz kilka okolicznych wsi (w przekazach pojawia się liczba siedmiu). Staszic traktował to przedsięwzięcie

jako laboratorium reform w skali lokalnej; chodziło o podniesienie poziomu życia i bezpieczeństwa ekonomicznego społeczności wiejskiej oraz stworzenie mechanizmów samopomocy na wypadek klęsk i kryzysów.

Rozwój przemysłu i spółdzielczość

Pod zarządem Towarzystwa powstały:

- **Cegielnie, młyny, gorzelnie** i inne zakłady przetwórcze
- **Fermy hodowlane** (owce merynos, bydło rasowe)
- **Szkoły dla dzieci pracowników**

Towarzystwo zatrudniało tysiące ludzi i było **największą taką organizacją Królestwa Polskiego**. Zyski z jego działalności przeznaczano na cele społeczne: budowę szkół, szpitali, wsparcie dla ubogich.

Staszic wprowadził też nowoczesne **metody zarządzania**, **kasy chorych** (protoformy ubezpieczeń społecznych), a także **programy edukacyjne dla dzieci robotników**. Był to pionierski model **kapitalizmu społecznie odpowiedzialnego**, wyprzedzający europejskie rozwiązania o dekady.

Prekursor spółdzielczości

Historycy gospodarczy uznają Staszica za **prekursora ruchu spółdzielczego w Polsce**. Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie łączyło w sobie elementy:

- Spółdzielni produkcyjnej (wspólne zarządzanie dobrami)
- Spółdzielni pracowniczej (pracownicy byli nie poddanymi, lecz quasi-współwłaścicielami)
- Fundacji społecznej (zyski szły na cele publiczne)

Choć po śmierci Staszica Towarzystwo zaczęło podupadać, jego model inspirował późniejszych działaczy spółdzielczych i socjalistów utopijnych.

Przemysł węglowy i hutniczy

Rozwój Okręgu Staropolskiego

Pod kierownictwem Staszica rozwijał się intensywnie **Okręg Staropolski** (dzisiejszy Zagłębie Dąbrowskie). Założono tam szereg **kopalń węgla kamiennego i hut żelaza**, które stanowiły trzon przemysłu ciężkiego Królestwa.

Staszic osobiście nadzorował prace geologiczne, wybierał lokalizacje kopalń, dbał o właściwe wyposażenie techniczne. Sprowadzał specjalistów z zagranicy (zwłaszcza z Niemiec i Wielkiej Brytanii), by przenieść na grunt polski najnowocześniejsze rozwiązania techniczne.

Stanisław Staszic za swoją pracę dla rozwoju kraju otrzymał w 1818 r. order Orła Białego.

Infrastruktura transportowa

Rozumiał też, że rozwój przemysłu wymaga **dobrej infrastruktury**. Inicjował budowę dróg i mostów, które miały ułatwić transport surowców i wyrobów. Choć nie wszystkie jego plany infrastrukturalne udało się zrealizować, te, które weszły w życie, znacząco przyspieszyły rozwój gospodarczy regionu.

Działalność filozoficzno-literacka

"Ród Ludzki" (1819-1820) – filozofia historii

W latach 90. XVIII w. Stanisław Staszic zaczął pisać swoje opus magnum filozoficzne – **poemą dydaktyczną "Ród Ludzki"**. Zasadniczy zrzęb dzieła ukończył na początku XIX w. Wydał je w latach 1819-1820.

Było to monumentalne dzieło w **czterech tomach**, w którym zawarł swoją **filozofię historii** i wizję przyszłości ludzkości.

"Ród Ludzki" to synteza jego wieloletnich przemyśleń na temat:

- **Praw rządzących rozwojem społeczeństw** (pod wpływem oświecenia szukał uniwersalnych praw dziejowych, analogicznych do praw przyrody)
- **Roli przemocy i moralności w historii**

- **Postępu cywilizacyjnego** (Staszic był optymistą – wierzył, że ludzkość zmierza ku lepszemu porządkowi, opartemu na rozumie i sprawiedliwości)
- **Przyszłości Europy i Polski**

Wizja zjednoczonej Europy

Szczególnie interesująca jest jego **wizja przyszłości Europy**. Staszic przewidywał, że:

- Narody europejskie w przyszłości **zjednoczą się w federację**, zachowując swoją tożsamość kulturową
- Powstanie **wspólny parlament** (Rada Ojców) wybierany z wszystkich narodów
- Będzie **jeden system miar i wag** oraz **jedna waluta**
- Władza wykonawcza spocznie w rękach konstytucyjnego władcy federacji

Pisał: "**Zrzeszenie Europy ludów uści się nieuchronnie, bo taka jest moc twórcza dziejów**".

Ta utopia, napisana około **130 lat przed powstaniem Unii Europejskiej**, czyni ze Staszica **prekursora idei integracji europejskiej**. Oczywiście, jego wizja różniła się od współczesnej UE (m.in. zakładała monarchę jako głowę federacji), ale intuicja historyczna była trafna: Europa rzeczywiście zmierzała ku integracji.

Kontrowersje i cenzura

Staszic wydał "Ród Ludzki" **prywatnym nakładem** i nie rozpowszechniał go szeroko – obawiał się cenzury. Nie bez powodu. Po jego śmierci, gdy Towarzystwo Przyjaciół Nauk otrzymało egzemplarze dzieła, konserwatywni członkowie uznali je za zbyt **rewolucyjne** i donieśli władzom carskim.

Nikołaj Bajkow (zausznik senatora Nikołaja Nowosilcowa) określił "Ród Ludzki" jako "**piekielny poemat... jadowitszy niż doktryny Marata i Robespierre'a**". W **1827 roku** władze carskie wszczęły śledztwo, **skonfiskowały cały nakład** z Pałacu Staszica i większość egzemplarzy **zniszczyły**.

Do naszych czasów przetrwało zaledwie **kilkanaście egzemplarzy** "Rodu Ludzkiego". Paradoksem jest, że dopiero po śmierci Staszic został "ukarany"

przez carat za rewolucyjne myśli – co świadczy, iż jego idee wyprzedzały epokę i budziły lęk ówczesnych możnych.

Pałac Staszica i testament (1820-1826)

Budowa siedziby TPN

W **1820 roku** Staszic rozpoczął budowę **Pałacu Towarzystwa Przyjaciół Nauk** przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie (dziś siedziba **Polskiej Akademii Nauk**). Budowę sfinansował z własnych środków, a po ukończeniu przekazał budynek Towarzystwu.

Pałac miał być nie tylko reprezentacyjną siedzibą TPN, ale też symbolem trwałości polskiej nauki i kultury w warunkach braku niepodległości. Architektura neoklasycystyczna (projekt Antonio Corazziego) nawiązywała do ideałów oświecenia.

Testament – kulminacja życia w służbie narodowi

W **1824 roku** Staszic sporządził **testament**, który po jego śmierci wywołał ogromne poruszenie. Okazało się, że człowiek, który przez całe życie żył skromnie i uchodzi za skąpcza, **zgromadził znaczny majątek** – ale nie dla siebie.

Główne dyspozycje testamentu:

- **Dobra Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego** mają służyć społeczeństwu
- **Zgromadzone pieniądze** (ukryte między papierami worki z **5868 złotymi monetami** – holenderskie dukaty o łącznej wadze ~20 kg złota, wartość przeszło **117 tysięcy złotych polskich** – co odpowiadało niemal 6-letniej pensji ministerialnej) mają być przeznaczone:
 - Na wsparcie dla **ubogich**
 - Na rozwój **nauki i oświaty**

Staszic okazał się więc "**skąpcem, ale przezornym**", który umierał niemal jako asceta, a zarazem **dobroczyńca społeczeństwa**. Testament był kulminacją jego życiowej dewizy: "**być narodowi użytecznym**" – użyteczność ta trwała nawet po śmierci.

Ostatnie lata i śmierć (1826)

Schyłek życia

Staszic mimo blisko 70 lat nie zaprzestał działalności. Nadal przewodniczył Towarzystwu Przyjaciół Nauk, nadzorował działalność Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego, brał udział w posiedzeniach Rady Stanu.

Jego **zdrowie się pogarszało** – cierpiał na dolegliwości związane z wiekiem. Mimo to pozostawał aktywny intelektualnie, dyktując listy i memoranda swoim sekretarzom. W 1824 r. Wycofał się z życia publicznego, pozostając nadal Prezesem TPN.

Śmierć i pogrzeb (20 stycznia 1826)

Stanisław Staszic zmarł **20 stycznia 1826 roku** w Warszawie, w wieku **70 lat**. Jego śmierć była wielkim wstrząsem dla społeczeństwa polskiego.

Pogrzeb Staszica przeszedł do historii jako jedno z **największych zgromadzeń Warszawy** okresu przedpowstaniowego. Uczestniczyły w nim dziesiątki warszawiaków, duchowieństwa, elit, młodzieży i władz – co samo w sobie było ewenementem. Kondukt liczył **kilkanaście tysięcy osób** (niektóre szacunki mówiły nawet o 30 tysiącach).

Fakt, że w kondukcie szli obok siebie **magnaci i chłopci, profesorowie i rzemieślnicy**, był najlepszym dowodem na to, że Staszic rzeczywiście stał się symbolem **ponadstanowego patriotyzmu i pracy dla dobra wspólnego**.

Młodzież warszawska przez wiele lat zbierała się 1 listopada i 20 stycznia przy grobie Staszica na Bielanach, śpiewając pieśni i składając wieńce. Władze początkowo tolerowały te obchody, lecz w obawie przed rozruchem patriotycznym w końcu zakazały zgromadzeń.

Przez pewien czas grób Staszica pełnił rolę **symbolicznego miejsca kultu** – do momentu aż pojawiły się kolejne wydarzenia (powstanie 1830). Fenomen "kultu Staszica" pokazuje, jak ogromny autorytet zdobył ten skromny ksiądz w

oczach społeczeństwa polskiego, stając się **pomnikiem jeszcze za życia, a legendą po śmierci**.

Pochówek na Bielanach

Staszic został **pochowany na cmentarzu bielańskim na terenie klasztoru ojców kamedułów** (dzisiejsze Bielany – dzielnica Warszawy). Przez wiele lat jego grób był miejscem **patriotycznych manifestacji**.

Młodzież warszawska zbierała się tam **1 listopada i 20 stycznia**, śpiewając pieśni i składając wieńce. Władze carskie początkowo tolerowały te obchody, lecz w obawie przed rozruchem patriotycznym w końcu **zakazały zgromadzeń**. Przez pewien czas grób Staszica pełnił rolę **symbolicznego miejsca kultu** – do momentu aż pojawiły się kolejne wydarzenia (powstanie 1830).

Fenomen "kultu Staszica" pokazuje, jak ogromny autorytet zdobył ten skromny ksiądz w oczach społeczeństwa polskiego, stając się **pomnikiem jeszcze za życia, a legendą po śmierci**.

Spuścizna i pamięć

Pomniki i miejsca pamięci

Pomnik w Warszawie

W **1830 roku**, cztery lata po śmierci Staszica, stanął w Warszawie przy Krakowskim Przedmieściu **pomnik poświęcony Mikołajowi Kopernikowi**, sfinansowany z **testamentu Staszica**. Pomnik ten (dzieło Berthela Thorvaldsena) stał się jednym z symboli Warszawy.

Co ciekawe, sam pomnik jest poświęcony Kopernikowi, ale jego fundatorem był Staszic – co dobrze oddaje jego pragnienie, by pozostać w cieniu, służąc nauce i ojczyźnie. Na cokole umieszczono napis łaciński, ale nie ma tam nazwiska Staszica – chciał, by to **Kopernik, symbol polskiej nauki**, był celebrowany.

Po powstaniu listopadowym władze carskie rozwały usunięcie pomnika (jako symbolu polskości), ale ostatecznie pozostał. Dziś stoi dalej i jest jednym z najważniejszych zabytków Warszawy.

Muzeum w Pile

Jak wspomniano, **dom rodzinny Staszica w Pile** został odbudowany po II wojnie światowej i w 1951 roku stał się **Muzeum Stanisława Staszica**. Jest to jedyne w Polsce muzeum biograficzne poświęcone wyłącznie Staszicowi.

Szkoły, ulice, instytucje

Imię Stanisława Staszica nosi **setki szkół** w całej Polsce (głównie szkoły techniczne i zawodowe – co jest trafne, zważywszy na jego wkład w rozwój przemysłu). Jego nazwiskiem nazwano też **ulice** w wielu miastach, a także **uczelnie** (np. Akademia Nauk Stosowanych im. Stanisława Staszica w Pile).

W 1954 roku w Warszawie stanął drugi pomnik Staszica (autorstwa Ludwiki Nitschowej), znajdujący się przy Placu Konstytucji.

Ocena historyczna

Wielowymiarowa postać

Staszic był postacią niezwykle **wielowymiarową**:

- **Duchowny** (choć niezwykle nietypowy)
- **Geolog** i przyrodnik (autor pierwszej monografii geologicznej Polski)
- **Publicysta polityczny** (ideolog Sejmu Wielkiego)
- **Filozof** (autor "Rodu Ludzkiego")
- **Twórca Spółdzielczości** (twórca Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego)
- **Administrator państwowy** (dyrektor Wydziału Przemysłu i Handlu)
- **Działacz oświatowy** (założyciel szkół)
- **Filantrop** (całe życie oszczędzał, by po śmierci oddać majątek społeczeństwu)

Ta **uniwersalność** jest typowa dla ludzi Oświecenia, ale nawet na tle epoki Staszic wyróżnia się skalą i różnorodnością dokonań.

Sprzeczności i ograniczenia

Jednocześnie Staszic nie był pozbawiony wad i **ograniczeń**:

- **Stosunek do Żydów**: W swoich pismach wyrażał czasem negatywne stereotypy wobec Żydów (typowe dla ówczesnej epoki, ale dziś nie do zaakceptowania)
- **Autorytaryzm**: Jego przekonanie, że reforma musi być przeprowadzona "z góry" przez oświeconą elitę, czasem graniczyło z nieliczeniem się z wolą mas.
- **Pragmatyzm przechodzący w oportunizm**: Jego współpraca z carskimi władzami w Królestwie Polskim, choć podyktowana chęcią bycia użytecznym, mogła być postrzegana jako kompromis z zaborcą

Współcześni historycy starają się pokazywać Staszica **w pełnej złożoności**, nie idealizując go, ale też oddając należny szacunek jego dokonaniom.

Mit Staszica w polskiej tradycji

W polskiej pamięci zbiorowej Staszic funkcjonuje jako **wzór bezinteresownego społecznika i patrioty**. Mit głosi, że nigdy nie dbał o zaszczyty ni majątek, lecz o **pożytek publiczny** – i rzeczywiście jego biografia to potwierdza.

Przez to jednak legenda czasem **idealizuje** jego postać, pomijając pewne wady czy błędy. Niemniej mit Staszica jako **"patrona uczciwości i pracowitości obywatelskiej"** był żywy przez cały XIX wiek i odgrywał **pozytywną rolę wychowawczą** – wielu działaczy społecznych później odwoływało się do jego dziedzictwa i próbowało naśladować jego etos **pracy organicznej**.

Można powiedzieć, że stał się jedną z niewielu postaci historycznych akceptowanych przez **różne obozy polityczne**:

- **Konserwatyści** cenili go za religijność i porządek
- **Liberałowie** – za progresywne reformy
- **Socjaliści** – za spółdzielczość i oddanie majątku ludowi

Taka **ponadczasowa reputacja** to rzadkość – i część mitu Staszica w polskiej tradycji.

Ciekawostki i anegdoty

Skromny „milioner”

Staszic żył nadzwyczajnie **skromnie**, nosił niemodne ubrania i słynął z oszczędności, przez co uchodził za **skąpca**. Dopiero po jego śmierci okazało się, że ta pozorna chciwość była zaplanowana: przez lata gromadził pieniądze, by przekazać je na dobroczynność.

Pierwszy polski alpinista?

W epoce, gdy mało kto zapuszczał się w wysokie góry dla nauki czy przygody, Staszic zdobył w **1805 roku szczył Krywania w Tatrach** (2495 m n.p.m.), uważany wtedy za najwyższy wierzchołek Tatr.

Jego opis doznań na szczycie należy do najpiękniejszych wczesnych opisów tatrzańskiej przyrody:

"Wzrok olśnion, rozum osłupiony... pełno poruszeń, pełno czucia, ale żadnych wyobrażeń"

Niektórzy nazywają go żartobliwie **"pierwszym polskim romantykiem w Tatrach"**, choć formalnie był oświeceniowcem – tak silny zachwyt górką przyrodą pojawił się bowiem w polskiej literaturze po raz pierwszy właśnie u niego.

Oda do młodości Staszica

Zanim **Adam Mickiewicz** napisał swoją słynną *Odę do młodości* (1820), Staszic sformułował własną pochwałę młodego pokolenia i pracy organicznej. Końcowy fragment rozprawy geologicznej Staszica, wygłoszonej w TPN w 1805 roku, nazywany jest **"Staszicową odą do młodości"**.

Staszic kreślił tam alternatywną wobec walki zbrojnej drogę rozwoju społeczeństwa polskiego pod zaborami – poprzez **"pracę, naukę i cnotę"**. Zakończył ją pamiętnym hasłem:

"Paść może i naród wielki, zniszczyć nie może – tylko nikczemny!"

Historyk literatury **Stanisław Pigoń** w 1951 roku zauważył to podobieństwo i ukuł nazwę "oda do młodości" dla tego fragmentu. Tym samym Staszic przeszedł do historii nie tylko jako ekonomista czy geolog, ale i jako autor wzniesłego manifestu do młodej generacji Polaków, który rezonował z ideami późniejszych pozytywistów.

„Piekielny poemat” – cenzura pośmiertna

Wydany prywatnie przez Staszica w 1819–1820 roku poemat "*Ród ludzki*" nie był za jego życia rozpowszechniany – autor zatrzymał cały nakład w obawie przed cenzurą.

Dopiero po jego śmierci Towarzystwo Przyjaciół Nauk otrzymało egzemplarze i kilku członków zaczęło je czytać. Treść wydała im się bardzo śmiała: Staszic pisał m.in. o upadku porządku opartego na przemocy i odzyskaniu praw przez ludzkość – co przypominało hasła rewolucyjne.

Konserwatywni członkowie TPN przestraszyli się i potajemnie donieśli o poemacie carskim władzom. **Julian Ursyn Niemcewicz** nazwał ich z przekąsem "**ultraświętoszkami**", a **Nowosilcow** określił "*Ród ludzki*" jako "**piekielny poemat... jadowitszy niż doktryny Marata i Robespierre'a**".

W 1827 roku władze carskie wszczęły śledztwo, skonfiskowały cały nakład dzieła z Pałacu Staszica i większość egzemplarzy **zniszczyły**. Do naszych czasów przetrwało zaledwie **kilkanaście egzemplarzy** "*Rodu ludzkiego*".

Protoplasta idei zjednoczonej Europy

W "*Rodzie ludzkim*" (1819–20) Staszic zawarł proroczą wizję przyszłości: przewidział on proces **jednoczenia się krajów europejskich w jedną federację**. Pisał, że "**zrzeszenie Europy ludów uści się**" nieuchronnie, bo taka jest "moc twórcza" dziejów.

W jego projekcie każda prowincja (naród) zachowuje swój język, obyczaje i samorząd, ale istnieje:

- Wspólny **władca konstytucyjny**
- Wspólny **parlament** (Rada Ojców) wybierany z wszystkich narodów
- Jednolity **system miar i wag**
- **Jedna waluta**

Tę utopię Staszic wymyślił **~130 lat przed powstaniem Unii Europejskiej** – dlatego bywa dziś nazywany jednym z **prekursorów idei integracji europejskiej**.

Podsumowanie

Stanisław Staszic (1755-1826) był jedną z najważniejszych postaci polskiego Oświecenia – człowiekiem, który potrafił łączyć działalność:

- **Intelektualną** (geologia, filozofia, publicystyka)
- **Polityczną** (ideolog reform Sejmu Wielkiego)
- **Gospodarczą** (przemysłowiec, administrator)
- **Spoleczną** (filantrop, działacz oświatowy)

Jego życie można podzielić na dwa główne etapy:

1. **Do 1795 roku** – walka o reformę i ratowanie Rzeczypospolitej poprzez działalność publicystyczną i polityczną
2. **Po 1795 roku** – praca organiczna na rzecz narodu poprzez rozwój nauki, przemysłu i oświaty

Największym osiągnięciem Staszica było **zbudowanie fundamentów polskiego przemysłu ciężkiego** (górnictwo, hutnictwo) oraz **stworzenie modelu pracy organicznej**, który inspirował kolejne pokolenia Polaków pod zaborami.

Dewiza "**być narodowi użytecznym**" nie była dla niego pustym hasłem – całe życie poświęcił na służbę społeczeństwu, a po śmierci oddał cały swój majątek na cele społeczne.

Pamięć o Staszicu przetrwała do dziś – jego imię noszą szkoły, ulice, instytucje naukowe. Pozostaje on symbolem **patriotyzmu, pracowitości, uczciwości i bezinteresownej służby publicznej** – wartości, które nie tracą na aktualności.